

मे महिन्याच्या दुसऱ्या रविवारी साजच्या होणाऱ्या मातृदिनानिमित्त आईसाठी एक सुन्दर शुभेच्छा-कार्ड लिहून पोस्टात टाकले. पॉप-कॉर्नचा डवा विकत घेतला व बदकांना पॉप-कॉर्न चारावेत या आवडत्या उद्योगाच्या मोहापायी, पावले नदीच्या दिशेने चालू लागली. माझ्या नेहमीच्या जागी पोहोंचले तो बदकांच्या उत्साहवर्धक हालचालीकडे शून्य नजरेने बघणारा अऱ्ळन दृष्टीस पडला. फ्युनरल-होमला भेट दिल्यानंतर जवळजवळ सहा महिने त्याची व माझी भेट झाली नव्हती. अभिवादनाची औपचारिकता संपवून, त्याची परवानगी घेऊन, मी जवळच्या गवतावर वसले व शांतपणे बदकांना पॉप-कॉर्न चारू लागले. काही मिनिटांचा अवधी स्तब्धतेत गेला व अचानक पावसाचा वर्षाव व्हावा, त्या वेगाने अऱ्ळन बोलू लागला.

‘उषा, खिसमसच्या तीन आठवड्यांच्या सुट्टीत कॅलिफोर्नियातील एका लहानशा गावी राहणाऱ्या मित्राला, शायलरला भेटायला गेलो आता वाटते गेलो नसतो तर फार वरे झाले असते. का वरे?’ मी बदकांकडे लाहया फेकीत प्रश्न केला. ? ‘तुला ठाऊक आहेच कॅलिफोर्नियात डिसेम्बरमध्ये इथल्यापेक्षा वरेच उबदार हवामान असते. वाटले, इथल्या जीवघेण्या थंडीपासून, वर्फापासून सुटका मिळेल. रानावनात भटकता येईल, मनसोक्त पोहता येईल समुद्र-किनाऱ्यावरील उबदार वाळूत शरी-राचा कण नि कण तापवून सूर्यस्नान घेता येईल, जमले तर कॅम्पिंगला जाता येईल. अंधाऱ्या रात्री चमचमणाऱ्या चांदण्यांच्या उजेडात तंबू ठोकून काजव्यांची नक्षी निरखीत, कॉफी पिता-पिता आवडीचे म्युझिक एकता येईल अशी अनेक स्वप्ने घेऊन मी डिसेम्बरमध्ये शायलरकडे गेलो,’

अँलन बोलायला लागला की, असेच काहीतरी बोले. नायगराच्या धव-धव्यासारखा. 'शायलरही एका फ्युनरल होममध्ये काम करतो. एके दिवशी त्याला, एका मुलीच्या पत्त्यावर तिच्या मृत आईच्या रक्षेचे पात्र पोहोंचवायचे होते. रक्षापात्र घेण्यासाठी, आम्ही दोघे विद्युतदाहिनी होती त्या ठिकाणी गेलो. कामाच्या गडवडीत शायलर फोन करून, वेळ ठरवून घ्यायचे विसरला होता. भर दुपारच्या जाणवणाऱ्या उन्हात आम्ही तेथे पोहोंचलो. एकावेळी वीस ते पंचवीस मृतदेह विद्युतदाहिनीत जळत होते, काही अंतरावर राखेच्या पोत्याजवळ च्युर्झगम चघळीत, एक मुलगा त्या एकाच राखेच्या पोत्यातून स्त्री असेल तर पांच पौँड व पुरुष असेल तर सात पौँड वजनाची राख वेगवेगळ्या रक्षापात्रात भरून, दुसऱ्या मुलाकडे देत होता व दुसरा मुलगा रक्षापात्र व्यवस्थित सीलबंद करून, शोभिवंत पैकिंग करून यादी पाहून त्यावर नावे व पत्ते लिहीत होता. ते पाहून अंगावर शहारे आले. क्षणभर वाटले, सारा आसमंत श्वास रोधून उभा आहे. एवढ्यात काहीतरी पडल्याचा आवाज आला. विद्युतदाहिनीतून अर्धवट जळालेला एक हात खाली पडला होता. तो हात परत ज्वालाच्या स्वाधीन, करीत बेदरकार नजरेने आमच्याकडे पाहत, तो मुलगा म्हणाला, 'हाऊ मे आय हेल्प यू ?' हातातील पावती त्या मुलाच्या हातात देत आम्ही रक्षापात्राची मागणी केली. पांच पौँडांची राख असलेले रक्षापात्र उचलून त्याने सराईत हाताने ते सीलबंद केले, कलात्मक रीतीने पैक केले, नाव व पत्ता लिहीला आणि 'परमेश्वर मृतात्म्याला शांती देवो,' असे म्हणत ते आमच्या स्वाधीन केले. रक्षापात्र घेऊन आम्ही त्या मुलीच्या पत्त्यावर गेलो, तिला ते दिले. तिच्या अशुंभरल्या नजरेशी नजर मिळविताना, शायलरला व मलाही खूप, खूप गिलटी वाटू लागले त्या प्रसंगानंतर मला, उरलेली सुट्टी आनंदाने घालविणे अशक्य झाले व मी निघून आलो. आत्यापासून मात्र का कोण जाणे, माझ्या फ्युनरल होममधील जाँबकडे मी अलिप्तपणे पाहू लागलो आहे. दोन आठवड्यांपूर्वीच वर्तमानपत्रात वाचले की, कॅलिफोर्नियातील त्या फ्युनरल होमची पोलिस चौकशी करीत आहेत. पोलिस पोहोंचण्यापूर्वी विद्युतदाहिनी विभागाला एका काम करणाऱ्याने आग लावून दिली, म्हणून संपूर्ण पुरावे सापडले नाही, तरीही ज्या एकाला पोलिसांनी अटक केले, त्याच्याकडून समजले की, मृतांचे अवयव

मेडिकल कॉलेजला डिसेक्शनसाठी व शरीरशास्त्रसंबंधित संशोधनासाठी विकणारांच्या टोळीत तो होता. मृतांच्या अवयवांचा वाजार करून वर्षाला ते लाखो डॉलर्सचा व्यापार करीत. मी जे क्षेत्र उपजीविकेचे साधन म्हणून निवडले त्या क्षेत्रातील कूर वास्तवता अशी उघडीवाघडी होऊन समोर येईल असे वाटले नव्हते. तुला आठवते, सहा महिन्यांपूर्वी मीच तुला म्हणालो होतो आय लव्ह माय जाँव. त्यावेळी वाटायचे, जीवनातील एक शेवटचे सत्य, ज्या सत्याला सामोरे जाताना तडजोड नाही, आँप्शान्स नाहीत, कुणाची संगतसोबत नाही, त्या मृत्युचा हात पकडलेल्या एकाकी देहाचे, माती पांघरण्यापूर्वीचे क्षण सौंदर्यनि नटवावेत एवढीच अपेक्षा होती. जे मी करतो आहे त्यात पूर्ण समाधान, अनाम आनंद मिळावा एवढीच साधीसोपी माझ्या सुखाची व्याख्या होती. संवेदनापलिकडे गेलेले शरीर माझ्या कलेच्या मेहेरवानीने जीवंत होणार नसते, याची जाणीव होती, परंतु हा एकच असा व्यवसाय की, दुसऱ्या व्यक्तीकडून कसलीही प्रतिक्रिया व्यक्त होत नाही, केवळ माझ्या समाधानासाठी मेकअपची रंगतुलिका, बेजान चेहन्यावर आपली कमाल दाखविते. माती पांघरण्यापूर्वीची ती देहाची एकमेव सजावट, त्या सजावटीला लागलेला माझा हातभार एवढेच समाधान मागितले होते मी. का कोण जाणे हल्ली या सान्या रंगात, त्या राखेचा रंग मिसळल्याचा भास होतो. बेजान देहांचा व्यापार करणारे, देहाच्या राखेची अवहेलना करणारे, लोकांच्या विश्वासाचा खून करणारे अशांच्या गर्दीत मी सांपडलोय असे वाटते, व हा तुटलेला विश्वास, भंगलेले स्वप्न घेऊन जगणे ओझ्यासारखे वाटू लागले आहे. माझी स्वप्नं उदास झाली आहेत याची जबाबदारी कोणावर टाकू? उषा, न टाळता येणाऱ्या गोष्टींपुढे अगतिक वनूनच का मला काम करावे लागणार आहे?' मग तो क्षणभरच थांबला आणि पुढ्हा म्हणाला, 'आज कोठे गेलो होतो सांगू? पुढच्या रविवारी मातृदिन 'Mother's Day' आहे. माझ्या वर्गातील मुलामुलींनी होमलेस मदर्सना, पैसे न घेता सजविले. त्यांची हे अरस्टाईल, मेकअप, मॅनीक्युअर असे सर्व लाड केले. एका म्हाताच्या स्त्रीने मात्र हे फुकटातले नटवून घेणे नाकारले. ती म्हणाली, 'रस्त्यावर राहणाऱ्या बेघर आईच्या प्रीटी चेहन्याकडे वघायला

कुणाला वेळ आहे? येथे, खरा चेहरा घेऊन जगण्याची इच्छा असणा-
न्यांचा चेहराही असा फुकटात रंगवून देऊन त्यांच्यावर मेहरबानी का ग
करायची?' अऱ्लनचे बोलणे नेहमीच असे प्रश्नाने संपे.

पॉपकॉर्न संपले होते. वदके पूळ्हा पाण्याच्या लहरीवर परतली
होती. मावळत्या सूर्याच्या किरणांमुळे लालकेशरी रंगाची आकाशात
झालेली उधळण, नदीच्या पाण्यात प्रतिविबीत झाली होती, अऱ्लनच्या
मनात धगधगणाऱ्या ज्वालांचे प्रतिविव त्याच्या बोलण्यातून उमटले होते.
क्षणात अऱ्लनच्या अश्रुंनी पाण्यातील ते लालकेशरी प्रतिविव विस्कटले.

अऱ्लनच्या हातातील घडयाळाने अलार्म वाजवन त्याला जागे
केले. मला आधार देऊन उठवीत, अऱ्लन म्हणाला, 'चल तुला होस्टेलवर
सोडून मी माझ्या ईव्हनिंग जॉवसाठी जातो.' होस्टेलच्या दिशेने चालताना
अऱ्लनने सांगितले की, आठवड्यातून तीन संध्याकाळी तो प्रिज्ञनमध्ये
असणाऱ्या स्त्रियांची लहान मुळे सांभाळणाऱ्या एका वृद्ध स्त्रीच्या घरी
जाऊन स्वयंसेवक म्हणून, वाळांची स्पर्शाची भूक भागवितो.

मी विचार करू लागले ज्या अऱ्लन-स्पर्शनि मृतदेहाचे सौंदर्य खुलते,
त्याच स्पर्शसंवेदनांनी अऱ्लन आईविना वाढणाऱ्या एकाकी वाळांची अव्यक्त
वेदना सुसहच करतो. मानवी विकासाच्या दृष्टीने स्पर्शाची गरज मोठी,
स्पर्शाची भूक मोठी. मानवाच्या पंचसंवेदनापैकी स्पर्श ही एकच अशी भाषा
की, जी देण्यातून प्रगट होते. स्पर्श ही देण्याची संवेदना आहे हे अऱ्लनच्या
मनाला कुठेतरी प्रकषणे जाणवले असावे. मला विचारांतून भानावर
आणीत अऱ्लन म्हणाला, 'सिगारेट-होल्डर, पेन-होल्डर असतात तसा मी,
बेबी-होल्डर झालोय. वाळांच्या मुलायम, रेशमी, कोमल स्पंदनांची भाषा
मला आता समजू लागलीय उषा.' मी अऱ्लनला म्हटले, 'अऱ्लन ते झुडूप
दिसते आहे ना? तेथे एक ससा राहातो मला नेहमी प्रश्न पडायचा की,
हिवाळ्यात या नदीचे वर्फ झाले की, तहानेला ससा कुठे जाईल? आज
तुझे अश्रुं पाहिले नि माझ्या प्रश्नाचे उत्तर गवसले, अऱ्लन, अश्रुं कधी
गोठत नाहीत म्हणून असे एकाकी ससेही जगतात.'

माझा निरोप घेऊन, मृतदेहांना सजविणारा, होमलेस मदर्सना
नटविणारा, बेबी-होल्डर अऱ्लन, प्रिज्ञनमधील स्त्रियांची मुळे सांभाळा-
यला गेला.

- डा. उषादेवी विजय कोत्टकर
('अमेरिका, किती मोठी? किती छोटी?' या कथासंग्रहातून)

